

Зорица Симовић

ЈЕЛЕНА

ЗОРИЦА СИМОВИЋ (Липовац, 1954) дипломирала на Факултету драмских уметности у Београду, катедра за драматургију, 1976 године.

Била је уредник сценских програма у Дечјем културном центру Београда, Дечијег ФЕСТА и “Радости Европе” позоришни критичар Трећег програма Радио-Београда, сарадник многих листова и часописа објављујући позоришне, филмске и књи’евне есеје, поезију и прозу. Била је сценариста великог броја дечјих живо извођених и телевизијски преносених програма из Сава центра и Дечијег културног центра, квиза “Свезнадар” као и шест епизода телевизијске серије “Пази, свеже обојено”.

Радови превођени на шпански, норвешки, грчки и македонски језик.

Изведени комади: *Зидање Скадра*, *Вински кабаре*, *Лушкарска библија*, *Баи челик*, *Раско најмлађи син*, *Маџисонихари и принцеза Бо*, *Земља бајки*, *Две врећице брашна*, *Новчић у фонџани*, *Бајка о сребрној шуми...*

Аутор је више награђених и изведених радио драма.

Члан је Савеза драмских уметника Србије у статусу самосталног уметника.

Креатор је и извршни продуцент пројеката трупе Позориште Бајка у Новом Београду.

Зорица СИМОВИЋ

ЈЕЛЕНА

ЛИЦА

СОЛАНЖ
ЈЕЛЕНА
КЛАУС

Затвор Санте у Паризу
Година 1943.

* * *

Зајворска ћелија. Високо ѓоре – мали ѓрозор са решетикама. Соланж, у одећи зајворенице, хода узнемирено. На дасци за спавање седи монахиња Јелена.

СОЛАНЖ: Нема Бога! Ако га и има, он је сувише далеко и не чује мој глас!

ЈЕЛЕНА: Чујеш ли ти његов глас?

СОЛАНЖ: Не чујем ништа!

ЈЕЛЕНА: Желиш ли да одем?

СОЛАНЖ: Не знам.

ЈЕЛЕНА: Одлучи.

СОЛАНЖ: Остани. Или иди. Ради шта хоћеш. Ти можеш да бираш.

ЈЕЛЕНА: И ти можеш да бираш.

СОЛАНЖ: Да ли ћу чути или нећу чути његов глас?

ЈЕЛЕНА: Да.

СОЛАНЖ: Ma soeur Hélène, насмејала си ме. То је успех!

ЈЕЛЕНА: Соланж!

СОЛАНЖ: И ја сам мислила да је осуђеник на смрт неко други... На далекој обали...

ЈЕЛЕНА: Да тако мислим, не бих дошла.

СОЛАНЖ: Него си дошла да слушаш списак мојих грехова!

ЈЕЛЕНА: Не говори у моје име.

СОЛАНЖ: Regarde!

(Показује на решетикасто ѓрозорче)

Последњи титраји земаљске светлости!... На мосту Мирабо – заљубљени пар... Бакица са пудлицом шета код Инвалида... Пурпур залазећег сунца облива подједнако и дечја колица и тенкове на Шанзелизеу... Чизме или балетанке? Шта то брига плочнике на Мон Мартру! Miroir de la Senne!... Галебови на шлеповима... Шта бих дала да све то још једном удахнем! Можда ће ми ујутру, испред оног зида, пре него што одјекне “Feuer!” неки ветар-несташко пронети кроз косу и кроз прсте тај мирис... Али то се неће догодити, ma soeur...

ЈЕЛЕНА: Желиш ли да разговарамо?

СОЛАНЖ: Заиста, има много питања веома важних за овај тренутак! Да ли је паметније борцима плести чарапе? Или емигрирати? Да ли бранити Француску значи обоготворавати земљу, а најважнији је човек, круна стварања, храм Духа Светога? Можда ћу на страшном суду одговорати као самоубица? Да ли смо се из чисте гордости играли хероја у окупираном Паризу?... Чезнула сам за људским гласом међу овим камењем, а сад се питам, да ли бих више волела тишину? Да затворим очи и замишљам Есперанс на своме крилу? Извини, али морам пажљиво да трошим своје последње часове.

ЈЕЛЕНА: Одлучи.

СОЛАНЖ: Седи ти ту. Ја ћу мало да сањарим.

Соланж лежне на дашчани лежај, зајвори очи. Ђуше. Исјред ћелије пролази Клаус.

КЛАУС: Schwester Hellena, bitte schon!...
(Даје јој знак да нема много времена)

ЈЕЛЕНА: Нећу дуго. Хвала вам.

Сјоља дојиру гласови на француском и немачком, шјошј чизама, брујање мошора, звекет кайија, цвркуи шшшца...

СОЛАНЖ: Да ли се Емпедокло бацио у гротло Етне из религиозног заноса или из екхибиционизма?

ЈЕЛЕНА: Можда је био усамљен и није осећао припадање.

СОЛАНЖ: Шта мислиш, да ли је отишао у пакао?

ЈЕЛЕНА: Пакао је наша уображеност која нас одваја од других, и овде и тамо.

СОЛАНЖ: Јеси ли отишла у манастир да не би рађала грешнике?

ЈЕЛЕНА: Не.

СОЛАНЖ: Да ли си волела некога?

ЈЕЛЕНА: Да.

СОЛАНЖ: ... Да си којим случајем срела Емпедокла...

ЈЕЛЕНА: Не би скочио у Етну.

СОЛАНЖ: На мене ће се ујутру сручити лавина свих вулкана! Зар је онда важно шта ћу мислити данас?

ЈЕЛЕНА: И разбојник на крсту поред Исусовог поверовао је последњег дана.

- СОЛАНЖ: То је ипак био његов последњи дан.
- ЈЕЛЕНА: “Живот је мост, не гради кућу на њему”.¹
- СОЛАНЖ: То о чему причаш је невидљиво. Имаш ли ти неку идеју како да збришем одавде? Liberté! Liberté, ma soeur! Tu as compris?
- ЈЕЛЕНА: Je parle sur liberté ausi mademoiselle!
- СОЛАНЖ: Оно златно небо сутра за мене неће постојати.
- ЈЕЛЕНА: Још лепше небо те чека...
- СОЛАНЖ: ... А постојаће за милионе других очију, за безброј птица...
- ЈЕЛЕНА: ... будеш ли му окренула лице!
- СОЛАНЖ: Не верујем у измишљотине!
- ЈЕЛЕНА: У шта верујеш?
- СОЛАНЖ: Не знам. Можда сам у власти својих жеља! Покушај да разумеш. Мени се живи! Овде и сада! У царству земаљском. Моје дете нема ко да подоји! Зашто тај твој Бог то гледа? Зашто да му окрећем лице кад је он окренуо своје лице од мене?... Добро, хајде, ја сам то заслужила, грешна сам, нисам анђео... Али шта је згрешило оно оволицно биће? Чије рачуне оно плаћа?
- ЈЕЛЕНА: Натовари му још рачуна! Нека још више плаћа!
- СОЛАНЖ: Не разумем. Ја више ништа не могу да учиним.
- ЈЕЛЕНА: Можеш. О томе се ради. Увек можеш.
- СОЛАНЖ: “Ој гробе, одајо ми брачна, доме ти
Ој дупки, вјечна стражо, у те полазим...
...
Сад слазим, прије но наврших жића вијек.”²
- ЈЕЛЕНА: ...“Ој земље тебанске очински граде
И рода нам бози,
Ах воде ме и не одолијевам више!
Ох, гледајте мене, главари Тебе,
Кћер краљевску, која сама још остах, –
Што л’ трпим а од каквијех људи,
Јер свету дужност изврших!”³

1 Кинеска пословица.

2 Софокло: *Антигона*.

3 Исто.

Соланж слуша Јелену помало зачуђено.

- СОЛАНЖ: Ти вршиш свету дужност... И кад искамчиш од мене оно што си наумила, отићи ћеш са осмехом – придобила си још једну душу за Христа!
- ЈЕЛЕНА: Да ли би било боље да нисам дошла?
- СОЛАНЖ: Хвала ти што си дошла, али то ништа не мења на ствари. Су-тра ме неће бити. Моје дете ме неће запамтити. Ко зна хоће ли га ико прихватити и отхранити!
- ЈЕЛЕНА: Учини то због њега. Моли се за њега. Господ ће чути твој глас.
- СОЛАНЖ: Плакала сам и ридала данима и ноћима. Није чуо и неће чути!
- ЈЕЛЕНА: Плакала си и ридала као неко коме је његова патња највећа!
- СОЛАНЖ: Мени јесте моја патња највећа.
- ЈЕЛЕНА: Свако мисли да је његово страдање најважније на свету.
- СОЛАНЖ: Важније је страдање мога детета, слажем се.
- ЈЕЛЕНА: Ти не знаш његову судбину.
- СОЛАНЖ: Можда ће бити и срећно?
- ЈЕЛЕНА: Можда.
- СОЛАНЖ: Заволеће другу жену? Неће знати ни да сам постојала?
- ЈЕЛЕНА: Опет си важна ти.
- СОЛАНЖ: Јеси ли дошла да ме вређаш?
- ЈЕЛЕНА: Не.
- СОЛАНЖ: Зашто ме онда вређаш?
- ЈЕЛЕНА: Јеси ли увек терала по своме?
- СОЛАНЖ: Јесам.
- ЈЕЛЕНА: Шта су ти родитељи рекла кад си ушла у Покрет?
- СОЛАНЖ: Побегла сам од куће.
- ЈЕЛЕНА: Ето видиш.
- СОЛАНЖ: Шта би, по твом мишљењу, требало да ради послушна ћерка у окупацији?
- ЈЕЛЕНА: Бити послушна ћерка – је л' то нешто рђаво?

- СОЛАНЖ: Можда и није рђаво али је старомодно... Је л' ти хоћеш да кажеш да ми је ово казна за непослушност?
- ЈЕЛЕНА: Не.
- СОЛАНЖ: А шта хоћеш да кажеш?
- ЈЕЛЕНА: Да не умеш да ослушнеш туђи глас.
- СОЛАНЖ: Е, не морам баш данас да се поправљам!
- ЈЕЛЕНА: Не мораш.
- СОЛАНЖ: Мени се још греши! Срља! Још се нисам довољно наударала главом о зид! Потребна сам своме детету макар све жене света биле боље од мене! Имаш ли ти неке протекције код ових Шваба? А и ја сам нашла кога да питам! Чудим се да су те уопште пустили да уђеш овде!
- ЈЕЛЕНА: Хтела си све што си хтела, а сад кукаш.
- СОЛАНЖ: Погледај околу! Зар и теби није до кукања?... И чему све ово?
- ЈЕЛЕНА: Да последице твоје самовоље не би биле још горе.
- СОЛАНЖ: Има ли горе?
- ЈЕЛЕНА: Има.
- СОЛАНЖ: И сад ја треба да будем нишча духом па да поверујем у то!
- ЈЕЛЕНА: Стално понављаш те речи. Као да нешто налазиш у њима?
- СОЛАНЖ: Налазим. Потврду бесмислености вере! Све је из праха и све се враћа у прах!...
Затекли младића у грнчарској радњи како краде ђуп. Гледао то пролазник па вели: прах краде прах!
- ЈЕЛЕНА: А да није крао?
- СОЛАНЖ: Онда би прах месио прах, прах би продавао прах!... Ево и сада разговарају прах и прах!
- ЈЕЛЕНА: Можеш слагати речи у безброј комбинација.
- СОЛАНЖ: А реч је ипак само реч.
- ЈЕЛЕНА: То *само* не поседују милиони других бића на земљи.
- СОЛАНЖ: И шта им недостаје?
- ЈЕЛЕНА: Да ли би се мењала са некима од њих?

- СОЛАНЖ: Заиста, да ли бих више волела да сам ластва, шкољка или тигар?... Не бих!
- ЈЕЛЕНА: Зашто не би?
- СОЛАНЖ: О, не бих! Не бих!
- ЈЕЛЕНА: Видиш...
- СОЛАНЖ: Друга бића вероватно не пате као ми, а ја се ипак не бих мењала. Шта је то онда у мени што ми и овај крњатак од живота чини драгим, скупоценијим од целог света?
- ЈЕЛЕНА: Дала си себи одговор.
- СОЛАНЖ: Ипак не знам, шта је то?
- ЈЕЛЕНА: То је оно због чега ти и ја овде разговарамо.
- СОЛАНЖ: Је л' моја душа заиста толико важна?
- ЈЕЛЕНА: Од целог света је важнија, као што си рекла.
- СОЛАНЖ: Које је важнија? Мени или Богу?
- ЈЕЛЕНА: Свима нама.
- СОЛАНЖ: Свима је важна?
- ЈЕЛЕНА: Да.
- СОЛАНЖ: Желела бих још дуго да је имам.
- ЈЕЛЕНА: Зато сам овде.
- СОЛАНЖ: Шта мислиш о томе да из истог разлога будеш на неком другом месту?
- ЈЕЛЕНА: Онда више не бих могла да помогнем.
- СОЛАНЖ: Које?
- ЈЕЛЕНА: Твојој души.
- СОЛАНЖ: У чему?
- ЈЕЛЕНА: Да живи вечно.
- СОЛАНЖ: Ја да се исповедим, покајем и поверујем и моја душа ће живети вечно?
- ЈЕЛЕНА: Нисам то рекла.
- СОЛАНЖ: Ако то учиним, можда и уђем у рај, а ако то не учиним, сигурно нећу ући у рај?
- ЈЕЛЕНА: Ни то нисам рекла.

- СОЛАНЖ: Све ти ниси рекла! А шта си рекла? Зашто си дошла? Да тамо код неког свог бискупа упишеш још један поен? Велечасни исповедила сам осуђеницу на смрт! Слава Богу! Само тако настави, сестро!
- ЈЕЛЕНА: Наше је да се трудимо.
- СОЛАНЖ: Твој труд је узалудан! Не губи време са мном! Иди у друге ћелије! Сакупићеш више поена!
- ЈЕЛЕНА: Молим те, опрости ако сам те узнемирила. И дозволи ми да још мало останем с тобом.
- СОЛАНЖ: Благо теби, Héllène!
- ЈЕЛЕНА: Зашто?
- СОЛАНЖ: Вероватно не чезнеш ни за чим.
- ЈЕЛЕНА: Чезнем за небеским завичајем.
- СОЛАНЖ: Ни за чим овде...
- ЈЕЛЕНА: Али нисам равнодушна ако си то хтела да кажеш.
- СОЛАНЖ: Нашла си смирење. Зар не?
- ЈЕЛЕНА: Јесам. Богу хвала.
- СОЛАНЖ: Видиш, ја живим последње часове свога живота, а не мислим довољно ни о детету, ни о родитељима...
- ЈЕЛЕНА: О чему мислиш?
- СОЛАНЖ: Тугујем што нисам одиграла један кабаре. Премда је то само алтернација. Представа је дуго живела у извођењу наше највеће звезде. Али она је почела да пије... Све чешће је отказивано “због болести глумца”...
- ЈЕЛЕНА: Одиграј сада.
- СОЛАНЖ: Première au prison Santé?!
- ЈЕЛЕНА: Један глумац и један гледалац – ето позоришта, нису ли вас тако учили?
- СОЛАНЖ: Јесу.
- ЈЕЛЕНА: Онда...
- СОЛАНЖ: *(Улази у лик кабарејске певачице и пева)*
 Куда пловимо да л’ ико зна
 Вина барута тушта и тма
 Не играј себе к’ о аматер
 Nous ne sommes qu’ une fois sur la terre

Ти си вал а ја галебов лет
 Запљусни тај хладњикави свет
 Метеор који не зна свој смер
 Nous ne sommes qu' une fois sur la terre

Прамац брода таму реже
 Обале се удаљише
 Шта нас још за копно веже
 Не чека нас нико више

Капетана речи наде
 У празнини зазвонише
 К' о блудници крст о врату
 К' о застава земље бивше

Куда пловимо да л' ико зна
 Вина барута тушта и тма
 Не играј себе к' о аматер
 Nous ne sommes qu' une fois sur la terre

Памти све тај тренутак ту чар
 Бисер сна свака земаљска ствар
 Прометеј баш не бејаше фер
 Nous ne sommes qu' une fois sur la terre

Прамац брода таму реже
 Обале се удаљише
 Шта нас још за копно веже
 Не чека нас нико више

Капетана речи наде
 У празнини зазвонише
 К' о блудници крст о врату
 К' о застава земље бивше.

Док је Соланж певала, испред ћелије се појавио Клаус сиреман да позове калуђерицу да изиђе, али осћаје збуњен њимом. Јелена му даје неми знак да оде. Он се повлачи. Седне у угао ходника и на усној хармоници праћи песму зајворенице.

Тренућак заборавља, занос игре, прешао је у риданье, у крик. Соланж пада на Јеленино крило и дуго јеца.

ЈЕЛЕНА: Не плачи. Пружи му руке!

- СОЛАНЖ: То чиним стално у мислима, молим га, преклињем...
- ЈЕЛЕНА: Прво затражи опроштај!
- СОЛАНЖ: Ако све признам и покајем се, хоће ли ми бити лакше? Хоће ли ми помоћи да с миром прихватим оно што ме чека?
- ЈЕЛЕНА: Он може све.
- СОЛАНЖ: Он може све?...Нека ме ослободи! Нека ме пусти да живим!.. Али решетке су јаче!
- ЈЕЛЕНА: И те решетке – он је створио!
- СОЛАНЖ: Он је створио решетке? За злочинце као што сам ја?!
- ЈЕЛЕНА: Најтежи испити су за најбоље кандидате!
- СОЛАНЖ: Читала сам и ја оно о апостоу Петру кад је био заточен, па дошао анђео и ослободио га... Стражари нису ништа приметили... Је л' треба у то да поверујем?
- ЈЕЛЕНА: Да.
- СОЛАНЖ: Прах не разуме прах.
- ЈЕЛЕНА: Не бој се оних који убијају тело...
- СОЛАНЖ: Завидим ти. Мора да си веома срећна.
- ЈЕЛЕНА: Јесам.
- СОЛАНЖ: Ако поверујем, хоће ли и мене тако да усрећи?
- ЈЕЛЕНА: То малчице зависи и од тебе.
- СОЛАНЖ: О чему ми причамо?
- ЈЕЛЕНА: О слободи.
- СОЛАНЖ: Извини, понекад ми се учини да ми се ругаш.
- ЈЕЛЕНА: Да ли ти је једна иста ствар у различитим тренуцима изгледала различито?
- СОЛАНЖ: Да! Мрзела сам мишеве. А овде ме понекад обрадује кад чујем оно гребуцкање. Онда причам с њим... Хеј, малени, како је то чудно – у истом смо простору, а ти си на слободи...
- ЈЕЛЕНА: Један човек може бити у својој кући, други у затвору, па онај у затвору – слободан, а овај у кући роб...

Соланж не слуша Јелену, чучнула је и куцка у зид.

СОЛАНЖ: Хеј, малени, јеси ли ту?... Не плаши се, то сам ја... Хајде, огласи се... Греб, греб, цију, ци....

Јелена чека да се Соланж врати.

ЈЕЛЕНА: Да ли си некад због нечега патила, а касније се због те исте ствари радовала?

СОЛАНЖ: О, да! Доста пута.

ЈЕЛЕНА: Ето.

СОЛАНЖ: Када сам остала трудна, Шарл је био у браку... Стидела сам се свога великог стомака, крила сам га, желела сам да што дуже играм... Мислила сам, уз то, да праве велике глумице и не рађају децу... Да је уметност изнад, изнад свега у нашем животу... Родитељи су ме одбацили... Све је било против мене... Помишљала сам на прекид трудноће... Али, кад сам видела лице моје мале Есперанс... Све сам заборавила!...

ЈЕЛЕНА: А када би изишла из затвора, да ли би желела још да рађаш, или само да глумиш?

СОЛАНЖ: О, и једно и друго! Сада тек видим да у животу за све има места! Сада бих се поносила трудноћом! И ако би ме избацили из позоришта, играла бих за своју децу, за суседе у дворишту!... Све је лепо! И понижење, и сиромаштво, и споредне улоге! И туга је лепа! И болест је лепа! И глад је лепа!... Све осим онога што ће се десити сутра у зору... Можда ипак постоји неки начин да побегнем? Можда тај твој Бог има неку идеју, а?

ГЛАС

КЛАУСА: Schwester Hellena! Пожурите!

СОЛАНЖ: ... Али бар она ће остати... Можда ће се неко сетити мене кад чује њен глас... Можда ће јој неко рећи како ме је гледао у позоришту ... О, бар да сам играла неке улоге!... Други гробар и Кантица за росу!... Мој живот је колекција греха. Себичности, сујете... Али зар да на крају срушим слику о себи коју сам тако брижљиво градила?... Не могу да замислим праву исповест. А опет, то мора да је дивно. Рећи све оно због чега ћеш осетити стид а потом сузама покајања спрати ту нечистоту!... Слушала сам о томе... О, сестро Јелена, мој највећи грех је што ми се живи... Просто не знам ни шта сам ја то радила у овом животу, све је било као неки сан! Знам да сам само правила глупости! Онда је и најбоље да умрем.

- ЈЕЛЕНА: “... Умрети,
Спавати – спавати – можда сањати:
Да, ту је чвор! Јер у том спавању
Смртном, какви би снови могли доћи
Кад живота ово клупче одмотамо?
Ту морамо стати; то је обзир тај
Што беди нашој продужава век!”⁴
- СОЛАНЖ: “Добри Хорацио, какво рањено
Име би после мене остало,
Кад се ништа не би знало. Ако икад,
Икада срцу твоме бејаш драг,
Вечитој срећи немој ићи још,
У грубом свету овом вуци дах
Тегобно, да моју повест приповедаш.”⁵
- ЈЕЛЕНА: “Остало је ћутање.”
- СОЛАНЖ: Ко си ти? Moinesse ou profeseur de la litterature?
- ЈЕЛЕНА: Пре него што сам примила постриг, била сам глумица.
- СОЛАНЖ: Ma soeur Hélène?!!
- ЈЕЛЕНА: Зашто се чудиш?
- СОЛАНЖ: Где си играла?
- ЈЕЛЕНА: ХудожественнЎЩ, БолешоЩ...
- СОЛАНЖ: Зашто си напустила глуму?
- ЈЕЛЕНА: Испашће да те одвраћам.
- СОЛАНЖ: Не чудим се. Имаш убедљив наступ. Какве си улоге играла?
- ЈЕЛЕНА: Главне...
- СОЛАНЖ: Антику, Шекспира... Све оно о чему сам могла само да сањам... А ја сам играла лик који се звао – Кантица за росу!
Када сам ускочила у Другог гробара – нико срећнији! Знала сам напамет цео комад. Могла сам увек да заменим шаптача.
- ЈЕЛЕНА: Како си се осећала на сцени?
- СОЛАНЖ: Као на крилатом коњу!... А ти?

4 В. Шекспир: *Хамлеј*.

5 Исто.

- ЈЕЛЕНА: Као на коњу од сламе.
- СОЛАНЖ: Како то?
- ЈЕЛЕНА: Нисам знала тачно шта ми ту смета али ми је најчешће нешто недостајало...
- СОЛАНЖ: Шта ти је недостајало?
- ЈЕЛЕНА: Нешто као тренуци истине.
- СОЛАНЖ: За мене је сцена жижа у којој се сусреће енергија великог броја људи. Међусобно богаћење.
- ЈЕЛЕНА: Стварним или лажним новцем?
- СОЛАНЖ: Не одлучујем о избору текста. Могу само да га одбијем.
- ЈЕЛЕНА: Проблем глумца је у доношењу текста. Може ли убедљиво одиграти Антигону неко ко не би дао живот за ближњег?
- СОЛАНЖ: Може. Неко ко жели да је досегне.
- ЈЕЛЕНА: Ко ће бити довољно искрен да такву улогу одбије?
- СОЛАНЖ: Можда мислиш да позоришта треба затворити?
- ЈЕЛЕНА: Не. Већ само из њих избацити варку.
- СОЛАНЖ: Оно је игра.
- ЈЕЛЕНА: Не мора се играти на кварно.
- СОЛАНЖ: Шта си постигла тиме што си се замонашила?
- ЈЕЛЕНА: Можда сам смањила раздаљину између жеље и постигнућа.
- СОЛАНЖ: Да се ниси мало склонила од живота?
- ЈЕЛЕНА: Трудим се да му служим.
- СОЛАНЖ: Да ли су се склонили они међу вама који живе као пустињаци?
- ЈЕЛЕНА: Према јеврејској легенди, свет почива на леђима тридесет шест праведника. Можда и нас на својим понизним плећима носи неко такав, а ми га никада нећемо срести и рећи му хвала...
- СОЛАНЖ: Можда је неко од тих тридесет шест праведника глумац.

- ЈЕЛЕНА: Можда је. Само ја то нисам могла бити.
- СОЛАНЖ: Можда ти је недостајало стрпљења?
- ЈЕЛЕНА: Била два отшелника. Један се подвизавао поред Нила а други у дубини пустиње. Једном се њих двојица сретну. И други вели: не бих могао да слушам толику буку, то шуштање трске...
- СОЛАНЖ: Да се ниси преварила?
- ЈЕЛЕНА: Једном ћу, ваљда, и то сазнати.
- СОЛАНЖ: Понекад делујеш самоуверено, понекад несигурно...
- ЈЕЛЕНА: Уздам се у онога који ће ми дати снаге колико ми треба.
- СОЛАНЖ: Можда ни ја сада не бих била овако малодушна, када бих се уздала у њега?
- ЈЕЛЕНА: Одлучи сама.
- СОЛАНЖ: Да ли ме наговараш или ме одвраћаш?
- ЈЕЛЕНА: Ко хоће, нека пође за мном, рекао је.
- СОЛАНЖ: Кад видим тај твој мир, дође ми да ти се придружим. Али кад помислим да си била глумица... Све се то може научити!... Још ако си познавала Станиславског...
- ЈЕЛЕНА: Долазио је код нас кад сам била мала. Дао ми је чоколаду, погледао ме у очи и рекао: “Ово дете ће учинити неко велико дело.” Још једна потврда да не треба прорицати.
- СОЛАНЖ: Обистинило се. Постала си глумица. Играла велике роле.
- ЈЕЛЕНА: Што сам добијала више аплауза, цвећа и похвала критике, осећала сам већу нелагодност. Као да побирам награде за нешто за шта нисам ни најмање заслужна.
- СОЛАНЖ: Како можеш рећи – ни најмање? Мора да си учила глуму, да си студирала сваку улогу...
- ЈЕЛЕНА: Премали труд за онолику халабуку. Сам чин мало кога занима већ све оно друго – премијере, коктели, ритуали, честитке, критике, награде, фестивали... Друштвена игра...
- СОЛАНЖ: Зар нисмо позвани да служимо свако према своме дару?
- ЈЕЛЕНА: Јесмо. Зато сам калуђерица.
- СОЛАНЖ: Можда си са сцене могла да утичеш на људе у гледалишту да се мењају, да смање раздаљину између онога што говоре и онога што сведоче?

- ЈЕЛЕНА: Можда, али не вреди да поправљам само њих, кад ми није ишло са самом собом... Сем тога, савремено позориште иде неким новим током који не знам куда води... Чини ми се да уметницима више ни до чега није стало, као да би се само играли, жонглирали средствима театра...
- СОЛАНЖ: Откуда онда толики успех неких представа?
- ЈЕЛЕНА: Поједине представе су дуговеке или зато што управа позоришта тако хоће, а она најбоље зна коме полаже рачуне и зашто, или због чудног, прећутног пакта извођача и гледаоца. Глумац свесно вара уверавајући себе да онај то не зна, а гледалац, чак и кад наслућује о чему се ради, неће да призна да је преварен јер би то значило признати да није дорастао светињи уметности.
Обострана симулација.
Оно треће – представа са душом, реткост је као и милосрђе. Кад људи изиђу са такве представе, изгледају гануто, стишано и ведро.
- СОЛАНЖ: А кад изиђу са других?
- ЈЕЛЕНА: Понекад их и данас гледам...
- СОЛАНЖ: Како ти изгледају?
- СОЛАНЖ: Као неко ко се склања од дневног светла... И нешто тражи... Зато сам бивала помало тужна после наших представа... Било је зајапурености, раздраганости понекад... Али не и унутрашњег озарења. Као да нису нашли то што траже...
- СОЛАНЖ: Да ли се уметник игра Творца?
- ЈЕЛЕНА: Тако је и настала професија редитељ – нека врста малога бога, који од живог ткива текста и од живих глумаца обликује нову стварност. Када се диви Творцу присутном у речи даровитог писца и у таленту глумца, не истичући себе, када служи он тада и ствара, а када хоће да ствара, обично руши.
- СОЛАНЖ: Ако уживамо и ми и гледаоци, шта то коме смета!
- ЈЕЛЕНА: Играјте лакше жанрове...
- СОЛАНЖ: Тај мали грешни глумац, као и сваки други човек, ипак жели да се позабави крупним темама, да се рве са њима, да тражи излаз из свога шкрипца.

- ЈЕЛЕНА: То си тако лепо рекла да ми дође да се вратим у позориште. Али, мали и грешни више воли игру којом ће и себе и друге убедити да је значајан и моћан, величанствен и много важан.
- СОЛАНЖ: Пренаглашаваш кривицу.
- ЈЕЛЕНА: Учинило ти се. Глумац може да бира. Или ће се препустити тренутном одобравању публике, или ће се успињати, што је мукотрпније за обе стране. Тада мали број полази за њим, док он снагом свога уверења не истраје. Зато признања најбољима долазе појасно. А новац – скоро никад.
- СОЛАНЖ: Зар то није неправедно?
- ЈЕЛЕНА: Признат је и преплаћен, вели мудрац са Ејвона!
- СОЛАНЖ: Ништа ти ја о томе не знам! Носила ме само нека страст!
- ЈЕЛЕНА: Постоје изузетно скромни и неприметни људи којима није закржљало чуло за светлост.
- СОЛАНЖ: У мојој фамилији има и католика, и протестаната. Од првих ме је одбијала извесна строгост, од других нека врста хладноће, рационалност... Православље ми је далеко... Али рекла бих да у себи садржи превише мистицизма... Мислим да могу без свега тога... Довољна ми је уметност...
- ЈЕЛЕНА: Довољни су ти Леонардо, Микеланђело и Моцарт, а да ли би било Тајне вечере, Стварања света, Давида, Мојсија, Пиете и Реквијема – без оног посебног надахнућа које отвара вид за нестварно?
- СОЛАНЖ: Можда је уметницима вера и потребна. Али научницима није.
- ЈЕЛЕНА: Наука и вера полазе од снажне слутње да нешто постоји а онда иду ка томе, траже потврду за то.
- СОЛАНЖ: Научник своју слутњу проверава експериментом.
- ЈЕЛЕНА: И верник проверава своју слутњу опитом. Само што је ту редослед чешће обрнут. Као на путу за Дамаск.
- СОЛАНЖ: Ваш опит је само вама знан, ви га не можете логички објаснити другима.
- ЈЕЛЕНА: “Звездано небо нада мном и морални закон у мени” – није само искуство једног Канта, него и моје, и твоје, зар не?
- СОЛАНЖ: Јесте.
- ЈЕЛЕНА: Ако је неко од рођења слеп, може ли тврдити да нема звезда на небу?

- СОЛАНЖ: Али какав је тај опит који потврђује постојање Бога?
- ЈЕЛЕНА: Дубоко личан.
- СОЛАНЖ: Сасвим субјективна ствар.
- ЈЕЛЕНА: Да ли су радост и бол субјективна ствар?
- СОЛАНЖ: Јесу.
- ЈЕЛЕНА: А да ли верујеш да постоје?
- СОЛАНЖ: Знам да постоје.
- ЈЕЛЕНА: По чему знаш?
- СОЛАНЖ: Из свог и туђег искуства.
- ЈЕЛЕНА: Тако се и моје искуство поклапа са искуством других. Твоја тврдња да Бога нема је чин вере. Ти тврдо верујеш у то, зар не?
- СОЛАНЖ: Да.
- ЈЕЛЕНА: Можеш ли то доказати?
- СОЛАНЖ: Не могу.
- ЈЕЛЕНА: Ти, дакле, не можеш доказати да Бога нема као што ни ја не могу доказати да га има. Преостаје нам обема само веровање у оно што наслућујемо.
Осећање јесте субјективна ствар. Али човек није само од осећања. Он има и словесност, ум.
Стога твој садашњи бол није само твоје субјективно искуство.
- СОЛАНЖ: Кога је брига за мој бол?
- ЈЕЛЕНА: Онога за кога ти мислиш да га нема.
- СОЛАНЖ: Зашто онда нешто не предузме?
- ЈЕЛЕНА: Отвори му врата свога срца.
- СОЛАНЖ: То ваше назови знање још је гора илузија од позоришта кога сматраш неморалним! А прогон научника који су доводили у питање црквене догме – то је морално?
- ЈЕЛЕНА: У нашим главама је збрка. Дичимо се знањем. Знање надима, а љубав гради, вели божанствени апостол. Ми само знамо да је Црква прогонила научнике а не знамо да су баш та открића које су појединци гонили, била дело црквених људи! И Коперник, и Галилеј, и Ђордано Бруно, и Гутемберг, били су свештена лица! Кеплер каже: “У творевини ја као да рукама додирујем Бога.” Један физичар вели да природне

науке стварно гледају како Бог ради! Данас обоготворени Дарвин, у своме делу "Мој живот" помиње Творца који је у почетку усадио живот у неколико живих облика! Луј Пастер бележи: "Много сам се бавио изучавањем природе. Зато верујем као бретонски сељак." Открића су у највећима побуђивала дивљење. А ми се осећамо паметнијима од свих тих генијалних и смерних те се проглашавамо војницима науке њеним гардистима који је штите од Бога! Тако је било и пре две хиљаде година када је наш Спаситељ рекао: благо нишчима духом, мислећи на оне који се не горде знањем, већ допуштају да виши смисао дела кроз њих, схватајући да су део целине, да служе другима и да само у том случају могу очекивати награду! А ми хоћемо да служимо себи или да други служе нама! У томе је збрка!

СОЛАНЖ: Зар човек није у средишту свега?

ЈЕЛЕНА: Јесте. Али какав човек? Све идеологије нуде калуп у коме увек неке крцкају кости.

СОЛАНЖ: И религија нуди калуп.

ЈЕЛЕНА: Сваки апстрактни идеал води тоталитаризму, био он научно или религијски образложен. Јеванђеље нуди конкретан идеал. Али и милост за оне који не успевају да га следе. Оно је призив. Црква није скуп светитеља него скуп грешника који се кају и окрећу ка Творцу. Антоније Блум.

СОЛАНЖ: Ипак је доста неслободе никло из тога окретања.

ЈЕЛЕНА: Слобода је лепа реч о чијем значењу има много различитих мишљења. Подстицати човека да буде све што хоће, не значи ли то и повлађивати лењости, инерцији, себичности?... Да су значајни људи од малена могли да чине баш све што хоће, сигурно би изабрали ленчарење и игру као сва деца, а ми бисмо данас били без Фуге и токате, без Браће Карамазових, без електричне енергије, телеграфа и пеницилина! Свако успињање је тешко. Но не знам зашто бисмо распиривањем најнижих побуда ускраћивали човеку радост достизања висина на које је позван.

СОЛАНЖ: Све то звучи лепо, али зло је јаче, ma soeur!

ЈЕЛЕНА: Тако говори неко ко мисли да се све завршава овде и сада. Када је Филип Македонски покоравао славну Грчку са свим њеним културним достигнућима, живела су два човека. Један се звао Есхин, други Демостен. Први је на трговима говорнички заступао оне који долазе, а Демостен је бранио

оно што пропада. Први је вероватно био окружен сјајем и свим почастима попут данашњих простирача тепиха за наступање јачих. За њега одавно више нико не зна. Демостен је био губитник на чијим се говорима школовала и македонска династија, и државници потоњих векова! Није устукнуо пред јачим него је бранио вредности старог света, а те су исте вредности и пре, кроз Аристотелово васпитавање Александра и после, Александровим ширењем грчког духа – васкрсле.

СОЛАНЖ: Шта мислиш, има ли Бог нешто против Маркса?

ЈЕЛЕНА: Нисам божји портпарол. Али је нелогично замислити да он може бити против било кога. И најзалуталији човек његово је чедо.

СОЛАНЖ: Не прихваташ учење о социјалној правди?

ЈЕЛЕНА: Сви смо ми били занесени том идејом. И Берђајев је био Марксиста. Али марксизам зарад колектива занемарује личност.

СОЛАНЖ: Зар колектив није изнад појединца?

ЈЕЛЕНА: Сократ је прихватио вољу Ареопага, али Ареопаг није препознао вредност Сократовог гласа.

СОЛАНЖ: Веровали су да философ делује на штету других.

ЈЕЛЕНА: Било је и таквих којима је савест давала другачије сигнале. Али надјачаше они који су погубљење мудраца правдали интересом колектива.

СОЛАНЖ: Зло је било јаче.

ЈЕЛЕНА: Привремено. Сети се Есхина и Демостена.

СОЛАНЖ: Да ли би Сократ остао Сократ да није испио кукуту јер је постојала и та могућност?

ЈЕЛЕНА: Добровољним подређивањем колективу потврдио је своју снагу.

СОЛАНЖ: И, најзад, ко је у праву? Појединац или колектив? Ко кога треба да слуша?

ЈЕЛЕНА: Једни друге, а нарочито млађи старије и незналице мудре.

СОЛАНЖ: Ко ће за себе рећи да је незналица?

ЈЕЛЕНА: Само највећи и најбољи.

СОЛАНЖ: Лако је било Сократу да каже да ништа не зна кад је био супериоран у односу на савременике!

- ЈЕЛЕНА: Што је човек мудрији, боље види колике су наслаге лажног знања и постаје скрушенији пред тајном универзума. Зато је Грчка и могла у наручје свога језика и своје културе прихватити благу вест.
- СОЛАНЖ: То је парадоксално. Хоћемо знање о смислу и циљу, Сократ је на то утрошио живот, а треба да пристанемо на чињеницу да не можемо сазнати.
- ЈЕЛЕНА: Зато нам је и послат помоћник који ће нас, као залутало јагње, изнети на својим плећима.
- СОЛАНЖ: И кад нас изнесе, какав то видик пуца пред нашим очима?
- ЈЕЛЕНА: Толико леп да нас може потпуно усрећити.
- СОЛАНЖ: Благо сиромашнима духом ваљда значи и благо онима који с миром прихватају тај однос човека који не зна и Бога који зна...
- ЈЕЛЕНА: Наш посао с једне стране, јесте да се помиримо са оним што не можемо променити и да мењамо оно што можемо... Сетимо се вапаја – Боже, дај ми мудрости да разликујем то двоје! С друге стране гледано, небески гост је дошао како би нам помогао да се приближимо апсолутном знању. Бог је постао човек да би човек постао Бог, вели светитељ. И сама реч значи знање, од санскртског багда.
- СОЛАНЖ: Како је загонетно све то, Héllène! Морам ти признати, Црква је мени увек изгледала као нешто што хоће да ме спута, укроти...
- ЈЕЛЕНА: У теби је, као и код већине деце овог века, разбуктана потреба за слободом *од...* Од свега! Од свих!... Није ли змија рекла Еви – шта, забрањено вам је да једете тај плод? Само напред! Али није дала упутство за коришћење такве слободе, није ништа рекла о последицама! Постоји још једна слобода. А то је слобода *за...* За другог. За заједницу. Тада можемо очекивати и да други пружи руке нама.
- СОЛАНЖ: И ја сам допала ропства јер сам се играла Еве?
- ЈЕЛЕНА: Бабелъ вели да Бог у свакој улици има своје полицајце.
- СОЛАНЖ: Могу ли они једном завести реда?
- ЈЕЛЕНА: Можда је боље да се задржимо на оном пољу које нам је доступније. А то је поље наше душе. Замисли како би изгледао овај свет када би свако одгајио ту малу башту!
- СОЛАНЖ: Мислиш ли да је то оствариво?

- ЈЕЛЕНА: Да тако не мислим, зар бих била ово што јесам?
- СОЛАНЖ: Није ли такво очекивање равно лудости?
- ЈЕЛЕНА: Ако глас вапијућег у пустињи одјекује и после два и по миленијума у мојој души, зашто бих сумњала?
- СОЛАНЖ: Зар зла почињена током два и по миленијума не поништавају сврху тога гласа?
- ЈЕЛЕНА: Глас добра често је глас вапијућег у пустињи човекове душе... Али сетимо се Јова. Сетимо се прекрасног Јосифа...
- СОЛАНЖ: Све је то било давно...
- ЈЕЛЕНА: Ево и у прошлом веку, један млад човек, горостасно леп, замонашен на захтев свога рода, гледао је, од рођења, у предубоке кањоне и према врховима литица које просецају облаке и изговорио шест речи за којима, као за мајском кишом, чезне башта свачије душе...
- СОЛАНЖ: А тих шест речи су...?
- ЈЕЛЕНА: “Нека буде што бити не може!”
- СОЛАНЖ: Мртва слова на папиру.
- ЈЕЛЕНА: А шта је друго позориште него прилика да се нечим наизглед илузорним, као што је светло, покрет тела и оно што ти зовеш мртвим словима на папиру – дотакне срце живота?
- СОЛАНЖ: Ако се позориштем може дотаћи срце живота, зашто си га напустила?
- ЈЕЛЕНА: Зато што то није мој пут.
- СОЛАНЖ: Зашто је Господ уопште створио зло?
- ЈЕЛЕНА: Није га он створио. Зло изабирамо сами. Дао нам је слободу да бирамо смер свога деловања чиме нам је указао поштовање, као слици својој. Шта бисмо радили у статичној творевини, да смо сви као лутке? Да ли би стварање таквог света уопште имало смисла? Све ми је дозвољено али ми све није на корист, вели Павле.
- СОЛАНЖ: Тешко ми је да мислим како ће награда доћи тек негде тамо. Ја бих желела награду овде.
- ЈЕЛЕНА: Није да се не може добити и овде.
- СОЛАНЖ: Доказе, доказе на сунце, ma soeur! Знаш ли некога ко ју је добио овде?

- ЈЕЛЕНА: Знам. Себе.
- СОЛАНЖ: Одрекла си се човека кога си волела и професије у којој си блистала! Шта си ти то добила?
- ЈЕЛЕНА: Смирење. И радост што гледам овај прелепи свет. Што могу понекоме додати мало духовне хране.
- СОЛАНЖ: Шта би било када бисмо се сви замонашили?
- ЈЕЛЕНА: То могу примити само они којима је дано. Смирење може задобити свако.
- СОЛАНЖ: Смирење. Шта је то ако није монаштво?
- ЈЕЛЕНА: Ваљда нека мера између давања и очекивања. Ако што већи број нас научи да више даје, биће добра у изобиљу, остаће и за даваоце.
- СОЛАНЖ: Како доћи до тога у океану жеља?
- ЈЕЛЕНА: Поменула си античку драму. Она нас лепо учи куда воде широк пут и широка врата. Она нам као на длану приказује судбину оних којима су овладале страсти, гордост, љубомора, властољубље... Антички човек је и стигао до оноликих висина зато што је увек тражио одговор на питање: како уравнотежити разум, жељу и вољу. Није случајно што су баш они толики значај дали позоришту јер су знали да нема државничких ни економских успеха без усавршавања душе.
- СОЛАНЖ: Зашто је онда рана Црква забрањивала паганско позориште?
- ЈЕЛЕНА: Можда зато што више није било комада попут "Тројанки".
- СОЛАНЖ: Уметник не може поправити ништа.
- ЈЕЛЕНА: Онда бар нека не квари!
Када си последњи пут плакала у позоришту? Малочас, кад си оно мени играла. Зашто си плакала? Јер те боли твоја сопствена стварност. А Грци су учили народ да га боли стварност других. И да је стварност других део наше сопствене стварности. И да поправљајући себе саме поправљамо заједничку стварност.
- СОЛАНЖ: Њихове драме пуне су породичних убистава, инцеста...
- ЈЕЛЕНА: Али и стида. Едип је себе казнио за грех учињен у незнању. То нам говори колико су били у стању да се суоче са грехом, да га признају и да се боре с њим. Зато су и имали право да поставе тако висок етички идеал који је тешко достижан, не само нама данас, него и њима онда.

Њихови драматичари нису писали једно а радили друго.
Питагора је убијен зато што није хтео, бежећи од гонилаца,
да погази њиву пасуља.
Данашњи глумац хоће да игра велике теме, али му не пада на
памет да себе усклађује с тим.

СОЛАНЖ: Можда ће временом пожелети...

ЈЕЛЕНА: Глумац који је одиграо Хамлета, после представе ће пити до
зоре, заводити туђу жену, кад дође кући, наставиће започети
сукоб са оцем око имовине...

Рашће у својим очима јер му је поверен тако важан задатак, а
сукоб са околином приписаће другима, времену,
политичарима... Све мање ће му о дговарати она проста
девојка с којом се венчао у својој анонимној младости...
Постаће осоран и прек, јер је већ научио да друге ословљава
са слуго или робе... Свакоме од нас у срцу тиња искра
гордости, наше је хоћемо ли јој дозволити да се распламса,
или ћемо је утулити. Успех је искушење као и неуспех, само
што ово друго обично доноси бољи плод.

СОЛАНЖ: Да си остала у театру, можда би указала на другачији пут.

ЈЕЛЕНА: Нисам знала како.

СОЛАНЖ: Можда би ти Господ додао снаге.

ЈЕЛЕНА: Можда.

СОЛАНЖ: Штета. Сигурна сам да има људи који би те разумели. Можда
их није било у Русији, у оно време...

ЈЕЛЕНА: И ван сцене сам гршила.

СОЛАНЖ: Мушкарци су те опседали?

ЈЕЛЕНА: Када сам у време студирања помислила на удају, професор
дикције ми је рекао: "Ви сте глупача! Можете имати поред
себе толико мушкараца!" Застидела сам се. Осетила сам да
људи око мене махом презиру брак. Љубав сматрају
пролазном јер је поистовећују са похотом тела.
А љубав, безусловна љубав, она која не тражи своје, не
пролази.

СОЛАНЖ: Како се звао момак кога си волела?

ЈЕЛЕНА: Јегор Строганов. Студирао је сликарство.

СОЛАНЖ: Да ли нас је обликовала вера или ми њу – али бих рекла да
разлика између источног и западног човека ипак постоји.

- ЈЕЛЕНА: Требало би их ујединити у себи, оно најбоље од једног и од другог. У било ком крају света, међу људима најразличитијих уверења, можемо наћи плодове светости.
- СОЛАНЖ: Шта је било са Јегором?
- ЈЕЛЕНА: Породице нас нису подржале. Нисам могла да схватим све те земаљске препреке.
- СОЛАНЖ: Зашто се ниси изборила за њега?
- ЈЕЛЕНА: Сламајући препреке, наносила бих бол многим људима. Мислила сам да се тако клоним греха, а можда сам приношењем те жртве хтела још један невидљиви аплауз...
- СОЛАНЖ: Ко би се ту снашао? Може ли човек уопште знати када је на добром путу?
- ЈЕЛЕНА: Може да затражи помоћ.
- СОЛАНЖ: Да ли си завршила са дилемама те врсте?
- ЈЕЛЕНА: Понекад се још запитам, да ли сам у правој улози.
- СОЛАНЖ: Можда би ти боље пристајала улога мајке Јегорове деце? Знаш ли шта је сада са њим?
- ЈЕЛЕНА: Не знам.
- СОЛАНЖ: Како си доспела овамо?
- ЈЕЛЕНА: Морала сам отићи што даље. Овде сам имала пријатеље. Доста Руса је пребегло на запад.
- СОЛАНЖ: Ја сам прихватила љубав ожењеног човека. Есперанс је ванбрачно рођена. Због Шарла сам и ушла у Покрет. Било ми је важно само да сам уз њега.
- ЈЕЛЕНА: Где је он сада?
- СОЛАНЖ: Тамо где ћу ја бити сутра. Биће тамо и Жан Мулен. Елита Покрета отпора...
- ЈЕЛЕНА: Где је Есперанс?
- СОЛАНЖ: У сиротишту. Зар ти цео овај свет не изгледа понекад као сиротиште?
- ЈЕЛЕНА: Не.
- СОЛАНЖ: Како ти изгледа?
- ЈЕЛЕНА: Дивим се његовој лепоти.

- СОЛАНЖ: Не патиш због Јегора?
- ЈЕЛЕНА: Та лекција ми је намењена са неким разлогом.
- СОЛАНЖ: И ова ћелија ти је лепа?
- ЈЕЛЕНА: Све има своју сврху. Она нам није увек позната.
- СОЛАНЖ: Која ти је била последња улога?
- ЈЕЛЕНА: Корделија. А из мене су пробијале Гонерила и Регана. Док сам играла Дездемону, осећала сам да у мени има барем исто толико Јага...
- СОЛАНЖ: Зар позориште и не служи томе да кроз разне ликове, и добре и зле, сагледамо себе? Ми јесмо истовремено и Гонерила и Корделија, и Дездемона и Јаго, и Данкан и Леди Макбет, и Хамлет и Клаудије... Препознавајући себе у њима, ми као из ћасе проса, издвајамо само оно што ваља.
- ЈЕЛЕНА: Чинимо ли то? Или само бројимо руже, примамо комплименте, ишчекујемо сутрашње новине, претресамо до у танчине глумачка средства?...
- СОЛАНЖ: Како је изгледао твој одлазак?
- ЈЕЛЕНА: Као и све што сазрева па му дође тренутак да се догоди, мени је тај тренутак дошао на једној представи "Лира". Већ сам увелико гледала на све то као на нешто чему више не припадам. Највише времена проводила сам у гардероби пред огледалом питајући се – ко сам шта радим ту, чему та шминка, костим?... Обично бих мирно седела пред огледалом и дуго, дуго гледала своје лице, своје очи... Нарочито очи... Као да сам у њима хтела да прочитам неки знак, неки одговор на сва моја питања... Очи су ме, иначе, одувек фасцинирале. Материја која види! И пошто већ има то чудесно својство, доживљавала сам је као везу са невидљивом стварношћу... Нисам из породице понела неку нарочиту побожност... Али сам увек осећала да тамо негде нечега сигурно има... Моје очи у огледалу као да су ми то говориле...
Спремала сам се за сцену у француском логору када Корделија треба да каже:
"И да им нисте отац, ове седе власи
Захтевале би њихово сажаљење.
Зар ово лице да буде стављено у сукоб ветрова?
... Душманинов пас,
да ме уједе, био би те ноћи
Крај мога огњишта. А ти, јадни, јадни

Оче, морао си да се са свињама
И луталицама очајним завлачиш
У колибу с трулом, изгаженом сламом.”⁶

Осетила сам да ми те речи ни мало не пристају, јер сам сопственог старог оца колико јуче наљутила и довела до суза, јер сам у расправи с њим чула у себи Гонерилу и Регану како му смишљају пакости, и рекла сам себи: откуд ти право? Она материја која види у огледалу ништа ми није одговорила. Била је још загонетнија него пре. Откуд ти право да представљаш самилосну ћерку, пуну љубави и праштања, говорила сам већ наглас и као у неком заносу, уносила се у оно лице у огледалу, све док ми се на раме није спустила рука инспицијента. “БарУшнџ Каравачева начинает седмаџ сцена.”

Изашла сам тетурајући се. Нешто од мог бола пренело се на остале глумце. Не знам шта се догађало. Док ме је стари Воскресенски држао на рукама и шапутао – “Ти ми више нећеш доћи, никад, никад, никад, никад” мислим да сам плакала, мртавац који плаче, сећам се неке бремените тишине и речи попут – он губи свест, краљу, мој краљу, препукни срце, о пустите га, данашња дужност нам је општа жалост... А када је тумач Олбанија изговорио –

“Стари су патили, а млад неће нико

Ни видети, нити живети толико”

настао је мук од неколико секунди а онда френетични аплауз од кога само што се нису стровалиле галерије.

СОЛАНЖ: Кажу да је најбоље отићи на врхунцу славе.

ЈЕЛЕНА: Хтела сам одмах да побегнем, али сам знала да би то било некултурно и себично. Клањала сам се са осталима и гледала како се слапови цвећа сливају пред наше ноге. Ишли смо који корак назад па опет напред, све као у неком сну, ноге су ми биле као у оног дрвеног лутка...

Знала сам да је то крај.

Сутрадан сам одиграла још Антигону. То је била најтежа представа у мом животу. Осећала сам се као да сам у глувој соби. Између нас и гледалишта непремостива раселина, колеге и ја као да не чујемо једни друге... Повремено сам безразложно пружала руке према некоме како бих

6 В. Шекспир: *Краљ Лир*.

премостила ту нарастајућу празнину, како бих се, ваљда, ухватила за нешто...

Аплауз је био млак.

Побегла сам не поклонивши се и више никада нисам крочила ни у једно позориште.

СОЛАНЖ: Шта бих дала да сам у том часу била на твом месту!

ЈЕЛЕНА: Чезнем за оном лепотом коју нећемо видети различито.

СОЛАНЖ: Да ли ти је ипак мало жао?

ЈЕЛЕНА: Зашто бих жалила за пролазном станицом на некој прузи ма како била лепа?

СОЛАНЖ: Ја нисам одиграла ни једну главну улогу па се нисам никада осећала као на пролазној станици. Не знам да ли сам потребна публици, али она је неопходна мени. Она ме храни, бодри, развија ми крила... Можда бих и ја била у стању да све лако преболим да сам окусила сласт врхунаца као ти.

ЈЕЛЕНА: То ми је помогло да брже истражим територију.

СОЛАНЖ: Да ли ти је ипак нечега жао?

ЈЕЛЕНА: Оно што највише волим, то ми је увек пред очима. А то су људска лица. Не знам да ли ћу се икада заситити читања те књиге. Лице је као пресечено стабло. Има убележену проживљеност. Ми својим лицем показујемо или лик Бога, или лик палог анђела, оно што је превагнуло у нама.

СОЛАНЖ: Ипак, зашто монах напушта људе?

ЈЕЛЕНА: Монах је најдруштвеније биће. Он заступа друге и када они то не знају. Он живи по правилима која важе за све само у строжем виду.

Три монашка правила – безбрачност, нестицање и послушност, за световна лица значе уздржавање од блуда, прелјубе, развода, обуздавање похлепе за материјалним добрима као и спремност да се послуша из љубави и поверења што је основа сваке заједнице.

- СОЛАНЖ: А ти, Соланж, чинила си све што хоћеш, а сада ти се дешава оно што нећеш! Молим лепо!... И шта онда бива са тим хоћеш-нећеш типовима?... За њих су, као за све олупине, сметлишта живота!
- ЈЕЛЕНА: Такво место не постоји.
- СОЛАНЖ: А шта је ово?
- ЈЕЛЕНА: Ватра у којој се калиш.
- СОЛАНЖ: Можда бих и ја тако мислила на твоје месту.
- ЈЕЛЕНА: Хоћеш да кажеш да сам у азилу?
- СОЛАНЖ: Да.
- ЈЕЛЕНА: А да си ти на најгорој коти живота?
- СОЛАНЖ: Да.
- ЈЕЛЕНА: Стално се сусрећу нови Давиди и Голијати. На нама није да се надамо ратничкој срећи, већ да завредимо помоћ онога који је над свим војскама!
- СОЛАНЖ: Да ли си ти завредила његову помоћ?
- ЈЕЛЕНА: Кад само помислим колико пута сам аплаудирала представама које својим садржајем скрнавe све вредности, чија је крајња сврха да замрсе однос добра и зла, да релативизују истину – јединствени *contradictio in adēcto*, јер реч истина потиче од исто, увек исто, и означава апсолутну вредност нешто ка чијем осветљавању једино има смисла тежити...
У грчком језику истина се каже алитија. Префикс а одузима основно значење речи, а литија значи поворка, процесија, нешто што тече. А-литија – значи нешто што не тече, што је непролазно.
Али пошто нас је неко слагао да је суштина уметности игра, извели смо генијални закључак да од свега можемо начинити играчку. У томе нас штедро бодре самовоља, самољубље и, наравно, новац – кушач над кушачима... Све више лично на разобручено буре које плива низводно.
- СОЛАНЖ: Шта ако наша срећа оде низводно док се ми супротстављамо сили гравитације?
- ЈЕЛЕНА: Један светитељ вели – пусти добро низ воду, крени узводно и сретћеш га!
- СОЛАНЖ: Зар ток догађаја не креирају јачи?

- ЈЕЛЕНА: Да, али, на жалост, не на начин Александра Македонског који је ширио културу покорене Грчке. И Грчку богатио оним што је најбоље у другим културама. Ни један свитак није могао бити ношен бродовљем кроз Средоземље, а да не буде задржан у Александрији и преписан.
- СОЛАНЖ: А данас?
- ЈЕЛЕНА: “Истина је пас који мора у штенару.”⁷
- СОЛАНЖ: Да ли си се, одласком у манастир, склонила од таквог стања ствари?
- ЈЕЛЕНА: Пре би се могло рећи да сам му пошла у сусрет.
- СОЛАНЖ: Има ли у теби страха?
- ЈЕЛЕНА: Не бој се, мало стадо, рекао је наш Спаситељ. Ко тебе рђавим делом, ти њега добрим. Јер циљ није победа, већ преображај. Спасење свих.
- СОЛАНЖ: Окрени-обрни, ти си увек нека јунакиња. А ја? Шта је са мном у тој причи?
- ЈЕЛЕНА: Шта ти више недостаје: дете или позориште?
- СОЛАНЖ: Питам се шта бих постигла тиме ако бих била искрена. Гнушаћу се себе, ти ћеш се гнушати мене, а онда ће доћи они – ра-та-та-та и... Дивног ли краја!
- ЈЕЛЕНА: Сама си рекла да чезнеш за бољом улогом!
- СОЛАНЖ: Мора да ми фали нека даска у глави, али позоришне даске ми много више недостају. Детету је неопходан мој загрљај, а мени – енергија пуног гледалишта!
- ЈЕЛЕНА: Ако тако наставиш, твоје улоге биће све боље.
- СОЛАНЖ: Остала ми је још једна.
- ЈЕЛЕНА: Главна. Најважнија.
- СОЛАНЖ: Ко чека, дочека.
- ЈЕЛЕНА: Гледај да је не упропастиш.
- СОЛАНЖ: Дивна утеха.
- ЈЕЛЕНА: Утеши се поредећи свој положај са нечијим коме је горе.
- СОЛАНЖ: Не знам никога таквог.

7 Исто.

- ЈЕЛЕНА: Замисли некога ко последњи дан живота проводи у несвести, у болести.
- СОЛАНЖ: Зар то није лакше?
- ЈЕЛЕНА: Али је горе.
- СОЛАНЖ: Лакше, горе, боље... Опет само речи...
- ЈЕЛЕНА: Замисли некога ко је силно желео да се обрати Богу а није стигао.
- СОЛАНЖ: Није ли жарка жеља довољна за искупљење?
- ЈЕЛЕНА: То ја не знам. Али помисли, која је разлика између твог и његовог краја?
- СОЛАНЖ: Мени је проблем бол а не искупљење.
- ЈЕЛЕНА: Кад угледаш онај зрачак, бола нестаје.
- СОЛАНЖ: Ма какав зрачак!
- ЈЕЛЕНА: Покушај да прихватиш Његову вољу. Да му пођеш у сусрет с миром.
- СОЛАНЖ: Tu est fou! Excusez-moi! Јесу ли сви Руси тако шашави? Како да будем мирна? Како? Кад ме све мами, зове? Чујем плач Есперанс, чујем галебове са Сене, чујем жамор публице пред почетак представе!...
(Чује се рафална њаљба. Соланж ујихне)
Генерална проба! Увежбавају... И ја сад треба да се молим за њих?!
- ЈЕЛЕНА: Да.
- СОЛАНЖ: Како?
- ЈЕЛЕНА: “Оне нама блиске и оне, због наших слабости, нама далеке, нека помене Господ у царству своме.”
- СОЛАНЖ: “Због наших слабости нама далеке”? Они што ће ујутру пуцати у мене далеки су ми због мојих слабости?
- ЈЕЛЕНА: Да.
- СОЛАНЖ: Јесу ли сви Руси тако шашави?
- ЈЕЛЕНА: Соланж, ти имаш ћерку. Ако њени савременици буду мислили овако, људи се неће гледати преко нишана. Узмимо на себе одговорност за поделе, пребродимо бар милиметар ка другом ма какав он био, и овај свет ће имати наду!

СОЛАНЖ: И кад ујутру упери цев у мене, да му махнем и пошаљем пољубац?

ЈЕЛЕНА: Не. Него му у души својој опрости. Као што је наш Спаситељ опростио својим целатима јер нису знали шта раде.

СОЛАНЖ: И моји целати не знају шта раде?

ЈЕЛЕНА: Не знају, Соланж! То су војници. Нечија деца. Залутале овце. Помоли се за њих, нека им твоје праштање спере крв са руку.

Дуžo ћуше. Клаус пролази, звезица кључевима...

СОЛАНЖ: Хвала ти на свему!...Али мислим да овде губиш време!... Извини... Можда те други жељно очекују! Немој да се љутиш, али не налазим ништа у томе што ми говориш! Само речи, речи... Могу ли њима да призовем онај живот иза овог зида?

Груди ме боле... Све ме боли... Овде је прљаво... Ја сам сва прљава... Смрдим... Ноћас ће бити хладно... Кад бих могла бар мало да се уљудим пре него што изађем пред тог твог Бога!

Стид ме је што сам ти рекла да ми је жалије позоришта него ћерке!

Можда и треба да умрем. Кад сам јој такав ослонац.

ЈЕЛЕНА: Не стиди се стиди. Само кад говориш истину, онда си право Божје чедо.

СОЛАНЖ: Кад мени није стало до моје кћери, зашто би он бринуо о мени?

ЈЕЛЕНА: Он увек брине о нама више него што бисмо ми могли о било коме.

СОЛАНЖ: Нема Бога!... Остави ме на миру!

ЈЕЛЕНА: Замисли човека који никада није чуо музику. Да ли је његов живот сиромашнији због тога?

СОЛАНЖ: Шта ће му музика! Ако има главу на раменима.

ЈЕЛЕНА: Соланж!

СОЛАНЖ: Зашто би ми помогао неко у кога ја не верујем?

ЈЕЛЕНА: Он не прави разлику. Њему су сви важни.

СОЛАНЖ: Шта ако ја поверујем, а испостави се да га нема?

ЈЕЛЕНА: А шта ако смо ми два лептира који сањају да су људи?

- СОЛАНЖ: Све твоје речи су лепе. Али ја, и да поверујем, опет не бих могла бити срећна као ти.
- ЈЕЛЕНА: Како знаш?
- СОЛАНЖ: Покушавам да замислим.
- ЈЕЛЕНА: Превише верујеш себи. А лепо си малочас признала да ни своје детету ниси добар ослонац.
- СОЛАНЖ: Нема ослонаца.
- ЈЕЛЕНА: Не желиш га.
- СОЛАНЖ: И да га желим, шта онда?
- ЈЕЛЕНА: Онда ћеш га наћи.
- СОЛАНЖ: И да стварно поверујем у Бога, шта он још може учинити за мене?
- ЈЕЛЕНА: Он може све.
- СОЛАНЖ: Он може све осим да ме натера да га волим?...И ти заиста верујеш у то?
- ЈЕЛЕНА: Да.
- СОЛАНЖ: Благо сиромашнима духом!
- КЛАУС: Schwester Hellenä, bitte schon!
- ЈЕЛЕНА: Волиш ли поезију?
- СОЛАНЖ: Да.
- ЈЕЛЕНА: Да ли је она важна за човека?
- СОЛАНЖ: Веома.
- ЈЕЛЕНА: Како би је дефинисала?
- СОЛАНЖ: Можда као шифру за отварање видика ка необјашњивом и вечном...
- ЈЕЛЕНА: Ето видиш. Сви говоримо о истоме. Данашњи човек поезијом назива свој вапај за оностраним. За уцеловљењем. Човек ради, ствара, тка, глуми, истражује, проучава не само да би зарадио за хлеб, него и да би се одазвао на неки необјашњиви призив. Обично се каже за оне најбоље како чине нешто за човечанство. Тачно! Али они тиме уцеловљују и себе, дорађују свој лик, брусе своју грубу природу. Ни једно откриће, ниједно значајно дело није настало без труда, посвећености, подвига... Ту смо се срили. Сви. И верујући и неверујући. Ту нема неспоразума: човек је створен за нешто више од наизглед датог. Питање је само како ћемо називати

ту вишу реалност ка којој тежимо, чије савршене законе одгонетамо, како ћемо објашњавати источник и одредиште наше егзистенције.

СОЛАНЖ: Шта ли сам ја то радила и докле сам стигла? Не знам.

ЈЕЛЕНА: Не знам је први исправан корак.

СОЛАНЖ: Који је други исправан корак?

ЈЕЛЕНА: Тражим помоћ.

СОЛАНЖ: Помоћ тражимо од оних у које имамо поверења.

ЈЕЛЕНА: Да ли си у некога имала поверења?

СОЛАНЖ: Можда сам сувише веровала себи. Али, ако је Бог у нама, зашто је ћутао?

ЈЕЛЕНА: Можда га ниси чула од буке која долази споља... У Књизи о царевима пише: "И гле, Господ пролажаше, и пред Господом велик и јак вјетар, који брда разваљиваше и стијене разламаше; али Господ не бјеше у вјетру; а иза вјетра дође трус, али Господ не бјеше у трусу; а иза труса дође огањ, али Господ не бјеше у огњу. А иза огња дође глас, тих и танак. И то бјеше Господ."

СОЛАНЖ: Учили су нас да смо ми богови.

ЈЕЛЕНА: Омиљена игра онога који је јачи од нас а слабији од најјачег.

СОЛАНЖ: Зашто најјачи то дозвољава?

ЈЕЛЕНА: Зато што нас воли.

СОЛАНЖ: Чудна љубав, та *soeur*! И разапињуће страсти ми је дао зато што ме воли?

ЈЕЛЕНА: Наравно. Да би њиховом преображеном енергијом стварала чуда.

СОЛАНЖ: О, та *soeur*! Моје страсти би разнеле Бастиљу! Да већ није пронађен динамит, могли би га направити од моје сржи!
(*Као да се на тренућак врати у шеаџар, њонесе је замишљена музика, она и зајева своју кабарејску њесму...*)
Памти све тај тренутак ту чар
Бисер сна свака земаљска ствар.

ЈЕЛЕНА: (*За себе*)
БарЎшнэ Каравалева, начинает седмаэ сцена!

СОЛАНЖ: (*Наставља да њевуши, да се окреће*)
Прометеј баш не бејаше фер
Nous ne sommes qu' une fois sur la terre.

- ЈЕЛЕНА: Свако од нас мора да доспе у средиште олује, тамо где су се срели Исус и Петар на води. Петар је ходао по води све док је пред собом видео божји лик, а кад се сетио да је човек, почео је да се дави.
Исус је зауставио олују преносећи на њу свој унутрашњи мир.
- СОЛАНЖ: ... За тебе је овај свет нешто складно, повезано...
(*Певуши*)
Прамац брода таму реже
Обале се удаљише...
- ЈЕЛЕНА: Склад није датост већ задатост...
- СОЛАНЖ: (*Певуши*)
Шта нас још за копно веже
Не чека нас нико више...
- ЈЕЛЕНА: ... част је бити позван да га успостављаш, да се, како би рекао мој омиљени песник, “као сламка међу вихорове” бациш у ту буру!
- СОЛАНЖ: Зашто смо уопште створени?
- ЈЕЛЕНА: Ако ти је жао, прилику за повратак у небиће имаш увек. Бирај!
- СОЛАНЖ: Између повратка у небиће и...?
- ЈЕЛЕНА: И онога што се речима не може описати.
- Пауза.*
- СОЛАНЖ: Ти си неописива. Неопевана!
- ЈЕЛЕНА: Је л’ ти жао што си родила једно боголико биће?
- СОЛАНЖ: Изгледа да сам у томе споредна личност!
- ЈЕЛЕНА: И јеси! Али радуј се! Највећа част је служити. Ко зна колико ће гладних твоја ћерка нахранити, колико жедних напојити, колико уцвелењених обрадовати!
- СОЛАНЖ: Ипак... Мисао да ћу умрети неподношљива ми је.
- ЈЕЛЕНА: Неподношљива је многим људима јер се држе овога овде као пијан плота.
- СОЛАНЖ: Теби ово овде није важно?
- ЈЕЛЕНА: Јесте. Колико и тренутак у односу на вечност. Али тренутак у коме се трасира тај бескрај.
- СОЛАНЖ: Да смо се раније среле, било би друкчије све.
- ЈЕЛЕНА: Друкчије – да, али боље можда и не.

- СОЛАНЖ: То је, дакле, та ваша словенска логика без трунке логике!
- ЈЕЛЕНА: И ти си срљала врло словенски!
- СОЛАНЖ: Видим и сама. Донела сам несрећу себи и свима око себе. Нисам никога спасла, ослободила... Окупатору нисам наудила ни колико једна бува.
- ЈЕЛЕНА: Није циљ наудити.
- СОЛАНЖ: Него им треба честитати? Браво, мајстори! Пола света је под вашом чизмом!
- ЈЕЛЕНА: Циљ је што корисније употребити своју малу снагу.
- СОЛАНЖ: Шта могу кад је баш у тренутку мога рођења Бог делио костиме пајаца!
Али, на крају играшка нађе плачушку!
И не само да сам упропастила овај тренутак, него и ону твоју, ако је има, вечност!
- ЈЕЛЕНА: Један индијски мудрац вели: колико год ми били способни да себи закомпликујемо живот, ни онај који о нама брине, није мање маштовит!
- СОЛАНЖ: И сад ће онај који о нама брине, да пошаље голуба са писмом у коме пише: "Рат је завршен. Ви сте победник. Vive la France!"
- ЈЕЛЕНА: Злато се кали у ватри!
- КЛАУС: Schwester Hellena! Gehen Sie, bitte aus! Bitte cshon! Es gibt keine Zeit!
- ЈЕЛЕНА: Мислим да сада стварно мора да се иде.
- СОЛАНЖ: Хвала ти! Неизмерно ти хвала! Скратила си ми најтеже часове! Хоћеш ли потражити Есперанс? Хоћеш ли јој причати о мени?

Јелена скида са себе одећу.

- ЈЕЛЕНА: Дај ми твоју хаљину! И облачи ово!
- СОЛАНЖ: Штааааа?!!
- ЈЕЛЕНА: ДаваШ!
- СОЛАНЖ: Ma soeur Héllène?!!
- ЈЕЛЕНА: БЋстрее! БЋстрее!
(Скида зајвореници њену одећу, навлачи је на себе, а њој навлачи своју монашку)
- СОЛАНЖ: Не! Нећу! Нећу то!... Али зашто?

ЈЕЛЕНА: Ђути!
СОЛАНЖ: Не разумем!
ЈЕЛЕНА: Није важно!
СОЛАНЖ: Немам права на то!
ЈЕЛЕНА: Брже!
СОЛАНЖ: Нећу! Немаш права да ми наређујеш!
ЈЕЛЕНА: Пссссссст!
КЛАУС: *(Приближавајући се)*
Schwes ter Hellena!
ЈЕЛЕНА: *(Дајући знак Клаусу да се не приближава)*
Само још часак, молим вас!
СОЛАНЖ: Не! Не желим да огрешим душу!
ЈЕЛЕНА: Ссссссссс!
(Намешта јој покривало на глави)
СОЛАНЖ: Треба да умрем! Прихватила сам то. Ко зна зашто мора тако да буде!
(Скида покривало са главе)
... Хвала ти, али заиста не могу.
ЈЕЛЕНА: Нека буде што бити не може!
СОЛАНЖ: Нећу.
ЈЕЛЕНА: Хоћеш!
(Враћа јој покривало на главу)
СОЛАНЖ: Ко си ти да ми наређујеш? Ја хоћу да умрем! Заслужила сам то!
ЈЕЛЕНА: Пустите заслуге! Обувај ове ципеле!
СОЛАНЖ: Не терај ме у то! Ево, пристајем на све, кајем се за све, верујем у Бога!...
ЈЕЛЕНА: Обувај!
СОЛАНЖ: Зашто би било по твојој вољи?

- ЈЕЛЕНА: Није сад важно чија је воља!...
(*Цима цићелу*)
Пази, завезала се пертла намртво!
- СОЛАНЖ: Зашто да идем? Да играм Другог гробара и Кантицу за росу?
Да подижем дете које волим мање од аплауза на отвореној сцени?
Ово је за мене, сестро Јелена!
Зна онај горе шта ради!
Чудим се само зашто је тебе одвео из театра?
- ЈЕЛЕНА: Пустите питања!... Хајде!
- КЛАУС: Schwester Hellena!

Јелена изгурава Соланж из хелије.

- СОЛАНЖ: Нећу!
- ЈЕЛЕНА: Покори се једном у животу!
- СОЛАНЖ: Али ти то не заслужујеш!
- ЈЕЛЕНА: Можда.
- СОЛАНЖ: Теби да смркне да би мени свануло?
- ЈЕЛЕНА: Глупа изрека! Излази!

Соланж стијоји као укојана. Долази Клаус и изводи је најоље.

- КЛАУС: (*Праћећи Соланж*)
Треба да знате да је и мени овде тешко. Имам клаустрофобију од мишева!

Соланж се враћи до улаза у хелију, ухвати се за решетке.

- СОЛАНЖ: (*Шапаћом*)
Да напустим позориште?
- ЈЕЛЕНА: Не! Али не чезни за великим улогама. Играј Кантицу за росу.
- СОЛАНЖ: Зашто?
- ЈЕЛЕНА: Зато што ће једно дете после представе наћи зрно пшенице на плочнику, ставити га у земљу и заливати... Из зрнца ће нићи клас који ће дати шаку зрневља... А шака зрневља – њиву... Њива – мого хлебова...
- СОЛАНЖ: Хвала ти.
- ЈЕЛЕНА: Богу хвала!
- СОЛАНЖ: Стварно ми треба покајање!

ЈЕЛЕНА: Радуј се!
 СОЛАНЖ: Како се не бих радовала, сестро Јелена! Али, ти...
 ЈЕЛЕНА: Ја сам још срећнија, веруј ми! Иди сад!... Пољуби Есперанс...
 КЛАУС: *(Одводећи Соланж која на себи има одећу калуђерице)*
 Schwester Helena, исповедите ме, молим вас. Ја сам грешник!
 СОЛАНЖ: Нисте већи од мене! Нисте већи од мене!...
(Одлази)

Јелена остiјаје сама иза решетiака. Кроз мали прозор назире се излазеће сунце.

Груне музика. Кад се заврши музичка тема, са праке се зачује мушки глас.

МУШКИ Тога јутра, у затвору Санта у Паризу, стрељана је монахиња
 ГЛАС: Јелена Каравајева.
 После рата, Република Француска одликовала је посмртно
 Јелену Каравајеву Орденом хероја и издала поштанску
 марку са њеним ликом.